

Fórizs Sándor¹:

Egy tragikus határesemény leírása

Absztrakt

A publikáció a határőrség történetének egyik rendkívüli eseményét dolgozza fel. 1962-ben szökött fegyveres csehszlovák katonákkal vívott tűzharcban egy határőr tiszt meghalt, egy pedig egész életére nyomorékká vált. Az olvasó megismerheti a történelem sorrendjét, az alkalmazott határőrizeti módszereket, az államhatáron a két ország között zajlott együttműködés rendjét. A szerző a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára eredeti okmányai feldolgozásával mutatja be az események utóéletét, a lezajlott bírósági tárgyalást, a történetekhez kapcsolódó hivatalos levelezést.

Kulcsszavak: államhatár, fegyveres határsértő, fegyverhasználat, haláleset, kutatás

Abstract

The paper discusses an extraordinary event in the history of the Border Guard. In 1962, one border guard was killed and another crippled for life in a shoot-out with armed, runaway Czechoslovak soldiers. The author elaborates on the sequence of events, the methods used to guard the border and the way the two countries cooperated at the border. He uses original documents from the National Archives of the Hungarian National Archives to present the aftermath of the events, the court proceedings and the official correspondence related to the events.

Keywords: state border, armed border violator, use of weapons, death case, search

1. Bevezetés

Publikációmban egy olyan határeseménnyel kívánok foglalkozni, amelynek során fegyveres tűzharc közben Kocsis János határőr főhadnagy az életét vesztette és Gyarmati Sándor határőr százados pedig súlyosan megsebesült, egész életére nyomorékká vált, a balassagyarmati határőr kerület bernecebaráti őrs működési területén az akkori csehszlovák – magyar államhatár honi oldalán. Az 1962-ben lezajlott eseményt részben feldolgozza két határőrségi kiadvány²,

¹ Dr. Fórizs Sándor ny. r. dandártábornok, ny. egyetemi tanár (CSc), a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészettudományi Doktori Iskola témavezetője (ORCID: 0000-0001-6019-3295; MTMT: 10002335).

² Szilvási Ferenc: Határőr hősök nyomában. BM Határőrség Politikai Csoportfőnökség kiadványa, Budapest, 1979.

amelyekben a hősi halottá nyilvánított határőr katonák eseteit mutatták be. Írásom jelentősen több adatot tartalmaz a történetekkel kapcsolatban. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található két dokumentum gyűjteményére³ támaszkodom⁴ az események feldolgozása során és az itt fellelhető okmányok a bekövetkezett tragédia utóéletét is bemutatják. Kocsis főhadnagyot a határőrség hősi halottjának nyilvánították, posztumusz századossá léptették elő és a Kerepesi temetőben helyezték végső nyugalomra. A két tiszt esete, a történések lefolyása szakmailag is sok tapasztalatot nyújthat. A két iratgyűjtő összesen 13 db és 2 db okmányt őrzött meg, ezeknek a nyilvántartási száma a gyűjtőn belül megegyezik. Tartalmukat tekintve viszont jóval több történet mutatnak be, mint a korábban említett határőrségi kiadványok.

2. Az események lefolyása

„A bernecebaráti őrs 1962. augusztus 17-én 9 óra 30 perckor az alábbi értesítést kapta a csehszlovák határőrizeti szervektől: Juri Haisman és Jan Moravcsik elsőéves sorkatona augusztus 16-án 02 órakor megszökött alakulatától, majd 17-én 9 órakor két géppisztollyal és 500 darab lőszerrel felfegyverkezve a bernecebaráti őrs határszakaszán behatolt a Magyar Népköztársaság területére...”⁵

A további eseményeket a Belügyminisztériumnak felterjesztett határőrségi országos parancsnoki jelentés részletesen tartalmazza.⁶

A két csehszlovák karhatalmista katona 1962.08.16-án éjszaka megszökött setin-jesenice-i szolgálati helyükről, 2 db géppisztollyal és 500 db lőszerrel. Egy lopott motorkerékpárral érték el a magyar államhatárt. Magyarországon keresztül, térképet használva Hegyeshalom irányában Ausztriába akartak szökni. 08. 17-én 9.30-kor a csehszlovák hatóságok értesítették a bernecebaráti őrsöt.

A kerület előzetesen, az értesítés alapján zárást és kutatást hajtott végre, amelyben részt vettek a balassagyarmati rendőrkapitányság erői és a nagyoroszi honvédség egy százada. Nem szokványos módon a csehszlovák határőrségtől is kutyás járőr fegyverrel tevékenykedett magyar területen a

Szilvási Ferenc: Határőr hősök nyomában. BM Határőrség Politikai Csoportfőnökség kiadványa, Budapest, 1987. Második bővített kiadás. ISSN: 0133-9281.

³ MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 10. sz doboz III/3-4. tárgykör 104. folyószám. „Tárgy: Jelentés a 10. hór. Balassagyarmati kerület bernecebaráti őrs szakaszán történt fegyveres tűzharcról.” 1962.8.22.

⁴ MNL OL HOP XIX-B-10 1964. év 9. sz doboz II. tárgykör 6. folyószám. „Gyarmati Sándor őrnagy súlyos sebesülése, és a meghalt Kocsis János százados ügye.”

⁵ Szilvási Ferenc: Határőr hősök nyomában. BM Határőrség Politikai Csoportfőnökség kiadványa, Budapest, 1979. p. 285.

⁶ „Tárgy: Jelentés a 10. hór. Balassagyarmati kerület bernecebaráti őrs szakaszán történt fegyveres tűzharcról.” 1962.8.22.

szökevények felkutatásában. 11.00 és 16.30 között több lakossági bejelentés érkezett a határőréghez. Ezek közül kettő bizonyult fontosnak. Az egyik falusi házba bementek a keresettek vizet kérni és Esztergom felől érdeklődtek. Később egy erdész pillantotta meg őket a terepen. Ez utóbbi alapján az érintett körzetet kutatócsoportok vizsgálták át és egy horhosban felfedték a bujkálókat. A megadásra vonatkozó felszólításra több géppisztolysorozattal válaszoltak, ekkor kapott tüdő és gyomorlövést Kovács főhadnagy. Közben megérkezett a másik kutatócsoport is Gyarmati százados vezetésével. Tűzharc közben próbálták a sérültet levinni a faluba. A századost egy lövés a gerincén sebesítette meg. Haisman határsértőt szintén eltalálták, életét vesztette miközben kihozták az erdőből, őt a csehszlovák kutyavezető azonosította. Moravcsik a falu irányába menekült, ott megpróbált előbb egy motorkerékpárt beindítani, ami nem sikerült, majd egy kerékpárt szerezni. Egy őt feltartóztatni próbáló falusira több lövést adott le.

„Az egyik hazaáruló Jiri Haisman karhatalmista – elsőéves sorkatona – a tűzharc következtében a helyszínen meghalt.”⁷ Holttestét később hazaszállították. A másik karhatalmista, Jan Moravcsik visszajutott Csehszlovákiába, ott a szomszédos szervek 1962.08.17-én 20.00-kor magyar értesítés alapján elfogták.

A két súlyosan sebesült tisztet Kemencéről a legközelebbi Sahy-i kórházba, Csehszlovákiába szállították gépkocsival, ahol az egyikük műtét közbe elhunyt. Gyarmati századost a műtétet követően a kecskeméti légierő helikoptere hozta haza a Központi Honvéd Kórház sebészetre. Kocsis főhadnagyot a miniszter hősi halottá nyilvánította, előléptette századosnak. Az eseményt a magyar bizottság a csehszlovák belügyi és ügyészségi bizottsággal közösen vizsgálta ki. Meghallgatták a magyar határőr, rendőr és lakossági tanukat, valamint a csehszlovákok helyszíni szemle végzéséhez áthozták az elfogott katonát is.

A dossziében található egy jelentés⁸ a belügyminiszter helyettesének címezve. Ebben arról van szó, hogy a fegyverhasználat napján este a magyar honvédség nem tudott helikopterrel segítséget nyújtani a sebesültek elszállításához. Hivatkozik az OLP⁹ parancsnokára Szilágyi László vezérőrnagyra, aki azt mondta „A magyar légierő helikopter repülői éjszakai repülésre kiképzést ez ideig nem kaptak. Ennek következtében szigorúan tiltják - a balesetek elkerülése céljából – azok

⁷ Uo.

⁸ Uo. Jelentés a miniszterhelyettesnek 1962.9.19. aláírta az országos parancsnok.

A balassagyarmati kerületnél 1962.8. 17-én történt tűzharc során megsebesült határőr tisztek Szlovákiából történő hazaszállításáról jelent.

⁹ Országos Légvédelmi Parancsnokság.

éjszakai felszállását, illetve bevetését. Az adott napon is ennek következtében nem engedélyezték a helikopter éjjeli felszállását.”¹⁰

3. Kártérítés, anyagi támogatás

A nagyobbik iratgyűjtőben¹¹ szereplő 13 db okmány közül több is foglalkozik kártérítési és anyagi támogatással összefüggő kérdésekkel. Ezeket elolvasva láthatjuk, mennyire bonyolult az államhatáron átnyúló, két ország több szervezetét érintő kérdések rendezése. Egy levél¹² a Belügyminisztérium és a Külügyminisztérium között tartalmazza a határőrség és a minisztérium álláspontját:

„A nemzetközi magánjog általánosan elfogadott elvei szerint a károkozás helyének jogát kell alkalmazni a kárért való felelősség megítélésében. Ezt alapul véve a Magyar Polgári Törvénykönyv 348.§-a értelmében szándékos bűncselekmény elkövetése esetén a munkáltató az alkalmazottal együtt egyetemlegesen felelős. Minthogy a károkozók a Csehszlovák Szocialista Köztársaság katonái voltak, nyilvánvaló, hogy a Csehszlovák Szocialista Köztársaság felelőssége alkalmazottainak károsító magatartásáért közvetlenül is megáll.”¹³ A határőrség kérte a kártérítési igény bejelentését. Ehhez két számvetés is található az okmányok között.

A kártérítési igény pizkozata aláírás nélkül 1963.05.24. dátummal. Címzett „Kerületi Katonai Bíróságnak, OLMÜTZ CS.S.R.” Az esemény rövid leírását követően az első pontban Kocsis János ügyében a kért összeg 619.835 Ft. A 23 éves özvegy részére a kormány 3102/1960. sz. határozata alapján havi 1166 Ft állandó özvegyi nyugdíjat számoltak 43 éven keresztül 601.656 Ft értékben.

Gyarmati esetében 796.694 Ft kártérítést kértek és egy Skoda gépkocsit. Ez utóbbi járművet a csehszlovák nagykövetség képviselője ígérte meg neki, amikor a kórházi tartózkodása idején őt meglátogatta. A járművet át kívánta alakíttatni kézi kezelésre, mivel mozgásképtelenné vált. Mindenesetre a csehszlovák szervek pontosan betartották a gépkocsi felajánlására vonatkozó ígéretüket. Ezt bizonyítja egy az iratgyűjtőben szereplő kézzel írt árajánlat a Skoda gépkocsi átalakítására, 2800 Ft értékben. A két személy esetében a kártérítési igény összköltsége 1.416.694 Ft lett.

¹⁰ Uo.

¹¹ MNL OL HOP XIX-B-10 1964. év 9. sz doboz II. tárgykör 6. folyószám. Gyarmati Sándor őrnagy súlyos sebesülése, és a meghalt Kocsis János százados ügye.

¹² „BM Terv és Pénzügyi Csoportfőnökség Jogügyi Alosztály” levele, 1965.1.28. Címzett „Külügyminisztérium Külügyi Osztály.”

¹³ Uo.

A BM Terv és Pénzügyi Csoportfőnökséggel még 1965.02.02. dátummal levelezett a határőrség pénzügyi osztályvezetője. Kérte Gyarmati Sándor részére, aki ekkor szanatóriumi kezelés alatt állt, egy darab betegkocsit szerezzenek be, amelyet kézzel hajtva mozogni tud az utcán, illetve lakásán belül. Ez végül is hosszas utánjárást követően akkori nyugatnémet importból történt meg.

A pénzügyi osztályvezető másik felterjesztésben a határőrség hadtápfőnökének 1965.03.15-ei dátummal jelenti, Gyarmati szolgálati lakását elcserélik egy földszintes lakásra, amelyből ki tud jönni az utcára. Kéri, engedélyeztesse a Belügyminisztériumban, hogy az új szolgálati lakásban a szükséges átalakításokat, ajtó szélesítése, fürdőszoba átalakítása stb. határőrségi szakmunkásokkal elvégezhessék. Ehhez feltétlenül szükséges a BM engedélye.

4. A bírósági tárgyalásról

Az események egyik zárópontja egy bírósági tárgyalásról szóló jelentés¹⁴ Moravcsik János ügyében. A határőrséget feltételezésem szerint azért a pénzügy területéről képviselték, mert ekkor került sor a kártérítési igény bejelentésére is. Hazatértét követően írt részletes jelentése a dossziében található.

Moravcsik János elsőéves karhatalmista sorkatonát vádolták:

„2 ember halálával,

- Gyarmati Sándor hőr. örgy. súlyos megsebesítésével;
- a zárásra kirendeltek életének veszélyeztetésével;
- a polgári lakosság életének veszélyeztetésével;
- leittasodással, lövöldözéssel;
- jogtalan házkutatás tartásával, kerékpár lopással, fegyver lopással, és
- szökéssel.”¹⁵

A bizonyítási eljárás során 7 magyar és 4 fő csehszlovák tanút hallgattak meg. „A tárgyalás folyamán – azokból, amit fordítottak - az volt a megállapításunk, hogy a bíróság a teljes igazság kiderítésére törekedett,”¹⁶ írja a felterjesztő, akinek nyelvismeret hiányában érezhetően nehéz volt követni a történéseket.

A vádlottat 11 év szabadságvesztés büntetésre ítélték.

¹⁴ „Jelentés” 1963.6.4. Címzett az országos parancsnok, aláírta a pénzügyi osztályvezető.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

A jelentésre ceruzával a felterjesztő részére az alábbi utasítást írták: „A kártérítési igény összeállítását folytatni kell. VI 6”¹⁷. Ekkor még nem volt világos, hogy Gyarmati őrnagy egyáltalán életben fog-e maradni. Ezt mutatja, hogy a kártérítési igénynél még azt is kiszámolták, hogy esetleg az özvegye részére milyen nyugdíjat, egyéb támogatást szükséges biztosítani.

1963. május 27-29-én Pozsonyban tartotta az Olmütz-i katonai bíróság a tárgyalást. A határőrség képviselője itt bejelentette megbízásának megfelelően, hogy kártérítési igényünket diplomáciai úton kívánjuk érvényesíteni. Ekkor még nem rendelkeztek lezárt hivatalos okmányokkal, a kórház végleges zárójelentést még nem adott ki.

Az iratgyűjtőben található egy „Megbízólevél” 1963. május 24-ei dátummal, amelyben a határőrség országos parancsnoka (Dr. Korom Mihály vezérőrnagy) megbízza DI századost, hogy az olmützi katonai bíróság 3.T-39/1963. számú megkeresése alapján a tárgyaláson a határőrséget másodmagával képviselje Gyarmati Sándor őrnagy és a hősi halált halt Kocsis János százados ügyében.

5. Zárógondolatok

A levéltári dokumentumok feldolgozása több észrevételre is lehetőséget nyújt. Szerencsére ilyen fegyverrel elkövetett gyilkosságra a határrendészet/határőrizet során csak igen ritkán kerül sor. Ennek ellenére a magyar határőrség történetéből jó néhány esetet fel tudnánk sorolni. Az okmányokból nem tűnik ki, miként juthatott a két csehszlovák sorkatona a laktanyájukban fegyverhez és ilyen nagy mennyiségű lőszerhez. Az az elképzelésük, hogy magyar területre jönnek, motorkerékpárt szereznek és Esztergomon, Győrön, Hegyeshalmon keresztül Ausztriába szöknek, eleve egy elvetélt ötlet lehetett. Nem volt reális alapja, hiszen szinte azonnal körözni kezdték őket, Magyarországon nem rendelkeztek segítőkkel. Figyelemre méltó a határozott cselekvésük, a fegyverhasználat erőszakossága, könyörtelensége.

Jól vizsgázott az államhatár menti kétoldalú együttműködés. Ebből kiemelhetjük a rugalmas értesítést, a lakosság igénybevételét az információk nyújtása terén, a megszervezett határzárást, kutató csoportok alkalmazását. Jó példa volt a határőrség, rendőrség, honvédségi század alkalmazása és csehszlovák kutyás járőr igénybevétele magyar területen. Szomszédjaink segítettek a sérültek gyors elszállításában és ellátásában a kézzelfoghatóan közelebbi csehszlovák kórházban. Esetleg óvatosan mondhatjuk, a kutatócsoportok talán nem voltak eléggé körültekintőek, nem számoltak fegyverhasználattal.

¹⁷ Uo.

A csehszlovák belügyi szervek korrektül viszonyultak a kártérítési igényekhez.

A határőrség példásan igyekezett a haláleset és a súlyos sérülés következményeit különböző juttatásokkal, támogatással enyhíteni.

Felhasznált irodalom:

- Szilvási Ferenc: Határőr hősök nyomában. BM Határőrség Politikai Csoportfőnökség kiadványa, Budapest, 1979.
- Szilvási Ferenc: Határőr hősök nyomában. BM Határőrség Politikai Csoportfőnökség kiadványa, Budapest, 1987. Második bővített kiadás. ISSN: 0133-9281.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 10. sz doboz III/3-4. tárgykör 104. folyószám. „Tárgy: Jelentés a 10. hőr. Balassagyarmati kerület bernecebaráti őrs szakaszán történt fegyveres tűzharcról.” 1962.8.22.
- Jelentés a miniszterhelyettesnek, 1962.9.19., aláírta az országos parancsnok.
„A balassagyarmati kerületnél 1962.8. 17-én történt tűzharc során megsebesült határőr tisztek Szlovákiából történő hazaszállításáról jelent.”
- MNL OL HOP XIX-B-10 1964. év 9. sz doboz II. tárgykör 6. folyószám. „Gyarmati Sándor őrnagy súlyos sebesülése, és a meghalt Kocsis János százados ügye.”
- „BM terv és Pénzügyi Csoportfőnökség Jogügyi Alosztály” levele, 1965.1.28. Címzett „Külügyminisztérium Külügyi Osztály.”
- „Jelentés” 1963.6.4. Címzett az országos parancsnok, aláírta a pénzügyi osztályvezető.